

JAMES CLARENCE MANGAN'IN “DUL” BAŞLIKLİ ŞİİRİNİN TERCÜMESİ VE TARİHSEL GERÇEKLİKLERLE MUKAYESELİ OLARAK BİR İNCELEMESİ

Prof. Dr. Arda ARİKAN

Akdeniz Üniversitesi

Öğr. Gör. Mehmet AKGÜL

Antalya Bilim Üniversitesi

ÖZET

Anlatı şiiri (İng. narrative poem) Batı edebiyatlarında ve özellikle de İngiliz edebiyatında sıklıkla kullanılmış bir şiir türüdür ki edebiyatımızda bu türe en yakın tür manzum eserlerdir. İrlanda'nın önde gelen şairlerinden James Clarence Mangan (1803-1849) Ortadoğu'ya ait nida, sözcük, tamlama, imge, şiir kişileri ve olayları sıklıkla kullanarak şiirlerini kaleme almış ve bazen Osmanlı şairlerinin eserlerini tercüme ettiğini iddia etmiş ve bazen de bu isimleri kullanarak yepyeni şiirler kaleme almıştır. Şairin “Dul” (İng. The Divorced) başlıklı şiiri bir manzume olarak nitelenebilir. Uzamı Ortadoğu'ya ait olan bu anlatı şiiri bir kadının kocası tarafından annesinin evine gönderilmesini ve bu süreçte onun çocuklarından ayrılırken yaşadığı acı dolu deneyimleri anlatır. Şairin “Moldavya” dilinden çevirdiğini iddia ettiği bu masalsi şiirde şiir kişileri olarak İbrahim Ağa, Eyüp, Emir Cafer ve Kadı gibi Ortadoğu coğrafyasına ait isimler bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Mangan'ın “Dul” başlıklı şiirinin bir manzum olarak değerlendirmesini yapmak, manzumdaki Ortadoğu'ya ait imge, isim ve olayların tarihsel gerçeklikle mukayeseli olarak bir tartışmasını sunmak ve eserin Ortadoğu ile bağlantısını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: James Clarence Mangan, İrlanda şiiri, Dul, The Divorced, Emir Cafer

GİRİŞ

James Joyce tarafından övülerek İrlanda'nın ulusal şairi mertebesine yükseltilen James Clarence Mangan (1803-1849) şiirlerinde Ortadoğu'ya ait imgeleri ve şiir kişilerini canlılıkla betimlemiş ve anlatı şiirlerini Ortadoğu'da kabul gören manzum eser tarzında kaleme almıştır. “Dul” (The Divorced) şiirinde de (Martin, 1996) Ortadoğu coğrafyasına ait imge, olay ve isimleri kullanmıştır. Mangan'ın şiirde kullandığı malzeme ile şiirde geçen Ortadoğu coğrafyasının tarihsel gerçeklik açısından bir değerlendirmesi Mangan'ın tasvir ettiği tarihsel kişileri sebep sonuç ilişkisi sunmadan okuyucu ile buluşturduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı da Mangan'ın “Dul” başlıklı şiirinin bir manzum eser olarak değerlendirmesini yapmak, eserdeki Ortadoğu'ya ait imge, isim ve olayların tarihsel gerçeklikle mukayeseli olarak bir tartışmasını sunmak ve eserin Ortadoğu ile bağlantısını ortaya koymaktır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan İslam Ansiklopedisi'nin “tarih” maddesinde terim “Toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı” olarak açıklanmaktadır. Burada tarih, tarihsellik, tarihi gerçeklik gibi terimlerin kullanıldığı ve sayıları yüzlerle ifade edilebilecek çalışmalarda bahsedilen alınma önemli

tartışmalara girmeyeceğiz. Ancak, yukarıda belirtilen tanıma dayalı olarak tarihi “geçmiş kayıtlar altına alan bir bilim dalı” ve tarihsel gerçeklik kavramını da “bu bilim dalının ürünü olan bilgilerin her biri ve bütünü” olarak tanımlayacağız.

Virginia Woolf’un Bayan Dalloway başlıklı romanını tarihsel gerçeklik bağlamında sorguladığı sırada White (2005) şöyle der: O’nun Londra’sı, daha doğru bir ifadeyle O’nun bak kadın karakterinin sembolize ettiği Londra, 1920’lerin “olması gereken” Londra’sının gerçekçi bir betimlemesidir. Bu açıdan bakıldığında Virginia Woolf’un romanı bir tanıklıktır ki bu tür bir eser de “tanıklık edebiyatı” örneğidir” (s. 148). Dolayısıyla, Mangan’ın Orta Doğu imgelerini ve tarihten aldığı diğer bütün malzemeyi kendisinden yüzlerce yıl önce yaşanmış tarihi yazmak anlamına gelmez, gelmemelidir de. Buna karşın Mangan’ın şiirlerinde özgün bir şekilde kullandığı tarihsel malzeme hem tarihçiler için ve hem de edebiyatçılar için çok önemlidir çünkü böylesi bir kullanım 19. Yüzyılda Orta Doğu’nun bir İrlandalı şair tarafından nasıl alımlandığını gösterir ve hem dönemdaşlarıyla ve hem de öncül ve sonucularıyla mukayeseli olarak irdelenmesini mümkün kılar.

Netice itibarıyla Mangan, bu açıdan bakıldığında, 19. Yüzyılın tarihinin yazılmasında hem materyal üretir ve hem de nakledici olarak önemli bir rol oynar. Derlediği tarihsel bilgileri diğer bütün anlatılardan ayırıştırıp yeni bir anlatıya dönüştürür ve bu anlatı sebep sonuç ilişkileri ile dokunmuş bir öyküyü küçük öykü parçalarıyla diri tutan tarihsel arka planı itibarıyla anlatsaldır, tarihseldir. Mangan’ın tarihsel gerçekliği kullanarak irşâ ettiği “Dul” başlıklı şiirinin açıklaması şairin Doğu’yu alımlama ve resmetmede takip ettiği yöntemin anlaşılması açısından önemlidir. Böylesi bir açıklama şiirin içeriğinin karakterler, imgeler ve anlatsal kurgunun bütün bileşenlerinin tarihsel gerçeklikle bağlarının kurularak irdelenmesini gerektirmektedir.

ŞİİR KİŞİLERİ

Mangan’ın Ortadoğu’ya özgü isimleri alıp onların içinde bulunduğu bağlamdan esinlenerek yepyeni şiirsel öyküler yarattığı bilinmektedir. “Dul” şiirinde de Mangan’ın benzer bir yöntemi izlediğini iddia edebiliriz.

Şiirde geçen İbrahim Ağa, Emir Cafer ve Kadı isimleri Osmanlı tarihinde 17. yüzyılın son yarısında yolları kesişmiş olan tarihi şahsiyetlerin hatırlanması ile ortaya konulmuştur diyebiliriz ki bunlar Seyit Cafer Efendi ve Sultan İbrahim’dir. Seyit Cafer Efendi aslen Sultan İbrahim ve Sultan 4. Mehmet dönemlerinin önemli müderris ve kadılarından biridir. İstanbul ve Kahire’de kadılık yapan Seyit Cafer’in hacca gittiği ve Bursa gibi önemli bir Osmanlı şehrinde ömrünü geçirerek cenazesinin Emir Buhari zaviyesinin yanına defnedildiği tarihçiler tarafından ortaya konulmuştur. Seyit Cafer Efendi’nin hayatının son dönemlerinde sûfi bir meşrebe dâhil olduğu da tarihi kaynaklarda yer almaktadır etmiştir (Akdemir, 2016: 183). Bu da Mangan’ın birçok şiirinde karşımıza çıkan sûfi motifinin bir uzantısı olarak addedilebilir.

İbrahim Ağa ve Seyit Cafer Efendi’nin Şeyhülislam Ebu Said Efendi’nin tedrisatından geçtiği ve Efendi’nin de Sultan İbrahim’in memuru olduğu salnamelerde geçmektedir. Dolayısı ile Mangan’ın bu ve benzer tarihsel gerçekliklerden isimleri çekerek Sultan İbrahim’i karargâhtaki İbrahim Ağa, Seyit Cafer Efendi’yi de şiirdeki kadının (Eyüp) erkek kardeşi ve

Kadı'yı da Moldavia'daki Kahul'un idari görevlisi yapması Osmanlı tarihine öykünen Mangan'ın bir şair olarak kurguladığı dünyanın tarihsel arka planını gösteriyor olabilir. Ayrıca, Kadı'nın sarayında yaşarken İbrahim Ağa'nın bir savaşçı olarak çadırında bulunması Osmanlı yükselme dönemine bir nazire niteliği taşıyabilir. Şiirde İbrahim Ağa, savaştan yaralı olarak kurtulmuş bir şiir kişisi olarak betimlenmektedir:

İbrahim Ağa'nın çadırı o,
Yaralı ve bitap savaşçı orda yatıyor. (5-6)

Eyüp her ne kadar bir erkek ismi olsa da Mangan'ın şiirinde bir kadın ismi olarak karşımıza çıkar. Kocasını tarafından terk edilen çok çocuklu Eyüp'ün etrafını onun "kalbini çalmak için gelen" erkekler sararlar:

Gelmişti sayısız talipli ona kur yapmaya,
Kaptanlar, Beyler, hatta Ağalar dahi,
Eyüp'ü görmeye ve kalbini çalmaya. (48-50)

Bu anakronik ya da tamamıyla hata olarak tanımlayabileceğimiz kullanım aslında Mangan'ın Tevrat ve Kuran'dan kaynaklanan Hazreti Eyüp'ün öyküsüne yaptığı bir gönderme (allusion) olabilir. Ancak bu gönderme kutsal kitaplarda yer alan erkek Hazreti Eyüp'ün cinsiyet değiştirmiş bir halidir. Sözlük anlamı "çok ıstırap çeken" olan ve Kuran'da sabırlı insanın prototipini ya da en önemli örneğini teşkil eden ve her türlü hastalık, çile ve ıstırapa, Allaha olan inancıyla ve tevekkülle göğüs geren Hazreti Eyüp, Mangan'ın bu şiirinde beş çocuk annesi bir kadın olarak karşımıza çıkagelirken aynen Hazreti Eyüp gibi sabırla sıkıntılara göğüs gerer. Ortadoğu'ya ait dinsel bilgilerin karakter oluşumunda böyle canlı ve dinamik bir şekilde tarihsel gerçekliklerle ilişkilendirilerek sunulması ilk önce Mangan'ın şiirlerinin yüzeysel benzetimlere sahip olduğunu gösterir ancak irdelendiğinde Mangan'ın şiir kişilerini kurgulamasının tarihsel ve ontolojik olarak derinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Şiirde kaptanlar, beyler, ağalar ve kadı gibi Osmanlı'ya mahsus kişiler boy göstermektedir. Bu temsil oryantalist bir üslupla idealize edilmiş ya da deforme edilerek yerilmiş kişileri değil, tarihsel gerçekliğin anlatıya yansıtılması zorunlu olan bir karakter yaratımına işaret etmektedir. Mangan'ın uzam ve kurguda Ortadoğu'nun sıkı aile bağlarını, kadının yasalar önündeki konumunu, onun diğer şiir kişileri tarafından bir mal olarak görülmesi gibi klişe anlatımlar yerine şair olarak Eyüp'ü bir anne olarak gördüğünü görmekteyiz. Eyüp'ün bir kadın olarak ruhsal sıkıntılarıyla öncelenmesi Doğu'ya yapıştırılmış "kadının acınacak nitelikteki durumu" yaftasının insani boyuta taşınarak evrensel bir gerçek niteliği kazanmasına işaret etmesi açısından önemlidir. Mangan'ın kurgusu Batı'da alışlagelen ataerkil bakış açısı yoluyla Ortadoğu'nun yergi, alay ve küçümsemeyle, oryantalist bir yaklaşımla sunulmasından ziyade derinlikli bir anlatısal şiir dünyasına işaret etmektedir.

Edebi metinlerdeki anlatisallık ile tarih bilimin anlatisallığı arasında ortak bir yan bulunmaktadır. Tarihinin de edebiyatçının da aslında aynı işin memuru olmaları bu benzerliğin temelidir. Her iki yazar da birer öykü anlatıcısıdır. Tarihçi de edebiyatçı da kurgular. Biri tarihsel olan kişileri diğeryse kurgusal olan karakterlerini bir tarihsel zaman ve

uzamda ete kemiğe bürüyerek insanın dağarcığından alır, bu malzemeyi şekillendirip dönüştürerek onu yeniden insanın dağarcığına hediye eder. Her iki tür anlatıda da karakterler gerçek hayatta olduğu gibi değişir ve dönüşürler. Mumcu (2018) anlatısallık (tahkiye) kavramını açıklarken karakterlerin eser boyunca deneyimlediği dönüşümün üzerinde dururken onun uzam ve zaman ile olan ilişkisini de ortaya koyar:

Bir hikâyenin kahramanı, anlatının başında fakir, sonunda zenginse, burada elementlerin değişiminden kaynaklanan bir fark vardır ve bir anlam etkisi yaratır. Bir metin, art arda gelen hâllerle, bu hâllerin dönüşümleri olarak tanımlanabilir. İşte bu olguya yani hâllerin art arda gelmesi ve dönüşmesine “anlatısallık” yani tahkiyevilik adı verilir. Anlatının etrafında halkalandığı kahraman, hâl dönüşümü yaşamadığı sürece ilgi çekemez. Onu çekici kılan özelliklerin başında kademe kademe geçirdiği, hızlı veya yavaş dönüşümler gelmektedir (s. 113).

Dolayısıyla, bir anlatı şiirinde, yani bir öykünün anlatıldığı bir şiirde şiir kişilerinin gösterdiği değişim onun anlatısallığını oluşturmaktaki en önemli unsurdur diyebiliriz. Diğer bir deyişle, şiir kişilerinin bir değişim göstermediği bir şiire anlatı şiiri diyemeyiz. İşte bu noktada malzemelerini ve hatta kişilerini tarihten alan anlatı şiirleri bir kez daha önem kazanmaktadır. Tarihsel bilgilere dayanarak adı geçen kişilerin geçirdiği dönüşüm ya da değişimi katıksız olarak anlatmada değildir şiirde tarihsel olan. Şiir kişilerinin tarihsel karşılığının olması onların tarihsel temele oturan ya da tarihte karşılığı olma ihtimali yüksek olan kişiler olmasıdır. Bu kişilerin dönüşümünün/değişiminin tarihsel arka planını, neden sonuç ilişkilerini örneklendiren şiirin kurgulandığı dünyadır tarihsel olan.

Mangan’ın İslam toplumlarında yaşanan boşanma olgusuna parmak bastığı düşünülebilir ancak Mangan “Dul” şiirinde ne doğuya ne batıya bir öneride bulunur. Şiirde didaktik unsurlar bulunmamaktadır. Şiir sadece başı ve sonu olmayan sebep sonuç ilişkisi bakımından alelade, bir anlatı şiiri olmaktan öteye gidememektedir. Şiirdeki yalın anlatısallık İbrahim’in Eyüp’ü neden boşadığı, haklı olup olmadığı ve yakın çevresindeki kişilerin bu boşanmaya değgin düşünceleri ve hisleri üzerinde durmaz. Şiirin en öne çıkan noktası olay örgüsünün doruk noktalarının adeta imgesel bir yansıma şeklinde şairane bir anlatıdır. Bir anlamda Mangan’ın *Binbir Gece Masalları*’ndan esinlendiğini düşündüğümüz bu gaddar erkeğin hışmına uğrayan kadının öyküsü, doğuya ait bir motif olarak yargıdan uzak eleştiriden nasibini almadan sadece insana ait bir deneyim olarak serilir gözlerimizin önüne.

Mangan’ın, şiirinde gotik unsurları yerleştirdiği uzamı karargâha kurması ya da seyahat esnasına denk getirmesi ve duygusal olarak çöküntüye girmiş ananın “sessizce mezardan kalkan bir hayalet” benzeri bir varlık olarak sunulması dikkat çekicidir:

Sessizce, mezardan kalkan bir hayalet gibi
Hatırındaki odalara yeniden giriverdi, (89-90)

Bu dizeleri takiben Eyüp’ün “sessizce yere yığılıverdi” denilerek acı ve ıstırabına son verilmesi Edgar Allan Poe’nun *Kızıl Ölümün Maskesi*’nde tasvir edilen esrarengiz ölümleri

çağrıştırmaktadır. Şiire eklenen bu türden ayrık tasvirler anlatı şiirin duygusal ve imgesel lezzetini arttırmakla birlikte anlatı şiirinin gerektirdiği sebep sonuç ilişkisini boşa çıkaran sürpriz bir sonun okuyucuya muzip bir şekilde uzatılan ve aslında önceki satırlarda öncelenen olayın gerçekleştirilmesidir.

Mangan'ın şiirinde "Kahul'lu Kadı" (Khadi of Nourjahaul) şöyle betimlenmektedir:

Cafer de anladı ki aralarından en zengin,
Kahul'lu Kadı'ydı, o soylu ve asildi. (51-52)

Kahul'lu Kadı olarak adlandırdığımız karakteri araştırdığımızda Mangan'ın bahsettiği kişinin ait olduğu coğrafi yerin (Nourjahaul) büyük ihtimalle Besarabya'nın güneyinde bulunan üç idari birimden biri olan Cahul (Kahul) olduğunu göstermektedir. Bu iddiamızdaki en önemli tarihsel gerçekliğin bu bölgenin Moldova'ya Paris antlaşması ile iade edilmesidir ki (Türkiye Diyanet Vakfı, "Moldova" 2005) Mangan da şiirini Moldavyaca'dan çevirdiğini söyleyerek savımızı güçlendirmektedir.

Erdoğan (2019) Mangan'ın şiirindeki uzam olan Moldaviya'ya coğrafi olarak çok yakın olan Ukrayna'da bulunan bir şehrin 16. yüzyıldaki görünümü çalıştığı makalesinde bölgeye Müslüman erkeklerinin atlı asker (süvari) olarak yerleştirdiğini belirtir (s. 196) ve İbrahim Çavuş Mir-i Miran (s. 202) ve Sinan Ağa'dan bahseder. Şiirde de geçen "süvari atı" (charger) ve Emir Cafer (Djaffar al Meer) gibi kullanımların bölgenin tarihinde yer edinmiş bulunan Osmanlı terim ve varlıklarını işaret etmesi şiirin tarihsel arka planını göstermesi açısından önemlidir.

Mangan'ın, şiirlerinde Ortadoğu'ya ait imgeler kullandığını daha önce belirtmiştik. Benzer bir şekilde, "Dul" şiirinde de Doğu ve Batı'ya ait imgeleri beraber vererek okuyucuyu farklı bir bakış açısı ile karşılar. Şiirde geçen Sahibim (my lord) ve Efendim (master) gibi pâyeler Doğu'dan değil de Batı'dan gelen sözcüklerdir. Aynı şekilde, ipek ve altın (silk and gold) Mangan'ın şiirinde Doğu'nun zenginliğini tasvir ederken kullandığı sözcüklerin başında gelir ki bu tarz bir kullanım Mangan'ın Doğu'yu değerli cevherlerle dolu bir zenginlik mecrası olarak addetmesi açısından önemlidir.

SONUÇ

Mangan'ın şiirlerinde Ortadoğu'ya ait imgeleri ve kişi isimlerini tarihsel bir temele dayandırarak kaleme alması aslında onun Ortadoğu coğrafyasına öykündüğü savını güçlendirmektedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi Mangan'ın, Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan karakterleri "Dul" şiirinde kullanırken öne çıkardığı gerçekliğin mekândan ziyade anlatının kendisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Mangan'ın anlatı şiirinin tarihsel gerçekliğin ideolojinin ya da önyargılarla şekillenmiş bir üslupla sunumdan çok uzamsız, siyasetsiz ancak tümüyle insana özgü bir anlatı olarak tarihe bırakılmış olması dikkat çekicidir. Şiirde aslolan, zamansız ancak masalsı bir uzamda gelişen olayların en çarpıcı anlatılarının birer fragmanın, görüntüsünün ya da anekdotunun şiirsel bir dille aktarımıdır. Şiirin başlığı altındaki bilgiye bakıldığında okuyucu şiirin Moldavia coğrafyasına ait bir

şirmiş olduğunu sanmaktadır ki bu yanıltıcıdır. Şiirde ses bozumuyla ve şiir kişinin tarihsel gerçeklikle mukayese edilmesi sonucunda ortaya çıkan Kahul uzamı şiirin tarihsel ve coğrafi olarak yaşanmış gerçekliklerle örtüştüğünü göstermektedir ama bu benzerlik de yanıltıcıdır. Bu anlatı şiirin özü bir uzam olarak Ortadoğu'nun sunumu değildir. Tam aksine, uzamı Batı'da Osmanlı'ya ait bir yer olarak görünen ve okunduğunda olay örgüsünün Ortadoğu'da cereyan etmiş olduğunu düşündüren bir hadise etrafında düğümlenen bir anlatıdır bu. Şiirin özü, bir anne için, boşanmanın çocuklardan ayrı kalmak gerçeğinin getirdiği çile olarak çerçeveslendiği, bütünüyle insani bir hadisedir ki böylesi bir anlatıda coğrafyanın ve uzamın önemi yoktur. Şiir, James Clarence Mangan'ın yorumuyla, şiirin Moldavya dilinden çevrildiği bilgisi gibi çeldiricilerle, okura insani bir dramın sunulmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, M. S. (2016). Osmanlı Devleti'nde Ispartalı Nakîbüleşraflar. *Review of the Faculty of Divinity*, 2(37). 171-190.
- Erdoğan, M. A. (2019). Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası. *Vakıflar Dergisi*, (80). 189-204.
- Martin, A (1996). *The Collected Works of James Clarence Mangan*. Irish Academic Press.
- Mumcu, Y. (2018). Küçük Prens'te Anlatısallık ve Anlatısallığı Sağlayan Dönüşümler. *Söylem: Filoloji Dergisi*, 3(2), 111-121.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2005). "MOLDOVA". 30: 236-238. Ankara: TDV Yayınları. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/moldova>.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2011). "TARİH". 40: 30-36. Ankara: TDV Yayınları. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih>.
- White, H. (2005). *Introduction: Historical Fiction, Fictional History, and Historical Reality, Rethinking History*, 9(2/3), 147-157. DOI: 10.1080/13642520500149061